

DİVAN EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

The Journal of Ottoman Literature Studies

ULUSLARARASI HAKEMLİ AKADEMİK DERGİ

Sayı 31, İstanbul 2023, 153-164

YAHYA NAZİM ÇELEBİ'NİN HAYATINA DAİR YENİ BİLGİLER

Engin Çetin

Arş. Gör. Dr., Marmara Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü
(engin.cetin@marmara.edu.tr) Orcid ID: 0000-0002-0580-7239.

Makale Bilgisi/Article Information

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 16.11.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 22.12.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2023

Yayın Sezonu: Güz

Atf/Citation

Çetin, Engin (2023), "Yahya Nazım Çelebi'nin Hayatına Dair Yeni Bilgiler", Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, 31, 153-164.

Çetin, Engin (2023), "New Information on the Life of Yahya Nazım Çelebi", Journal of Ottoman Literature Studies, 31,153-164.

*Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.*

Yahya Nazîm Çelebi'nin Hayatına Dair Yeni Bilgiler

Özet

Klasik Türk edebiyatının en önemli naat şairlerinden ve Türk musikisinin büyük bestekârlarından Yahya Nazîm Çelebi'nin (ö. Cemâziyelâhir 1139/Ocak 1727) hayatına dair bilinenler, temelde şairin *Dîvân-ı Belâgat-Unvân-ı Nazîm* adlı eseri ile devrin şuara tezkireleri ve çeşitli biyografi derlemelerine dayanmaktadır. Bu temel kaynaklara dayalı olarak yıllar önce inşa edilmiş olan biyografisine uzun süredir herhangi bir katkı yapılmamıştır. Bu makalede ilk defa arşiv vesikalarından hareketle Nazîm'in kariyeri, maaş işlemleri, akraba ve yakınları ile ikamet ettiği ev hakkında yeni tespit edilen bilgiler ele alınmıştır. Mevcut biyografilerdeki bir kısım boşlukları dolduran, kimi bilgileri teyit ve bazı yanlışlıkları tashih eden bu verilerin şairin yaşamı gibi sanatı için de son derece mühim olduğu *Dîvân'*ında yer alan mazmun ve teşbihlerle görevleri arasındaki münasebetten de anlaşılmaktadır. Osmanlı eliti olarak tarif edilen kimselerin esasen büyük oranda bürokrat olmaları hasebiyle benzer isimlerin biyografisi için başvurulması gereken kaynakların başında Osmanlı arşiv belgelerinin geldiği Nazîm örneği üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır. Haliyle bu incelemenin Yahya Nazîm Çelebi'nin biyografisine katkı sunmanın yanında edebiyat tarihi araştırmaları için arşiv vesikalarının önemini hatırlatmak gibi dolaylı bir amacı da bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Yahya Nazîm, edebiyat tarihi, biyografi, Osmanlı bürokrasisi.*

New Information on the Life of Yahya Nazîm Çelebi

Abstract

What is known about the life of Yahya Nazîm Çelebi (d. Jamâziyelâhir 1139/January 1727), one of the most important naat poets of classical Turkish literature and one of the great composers of Turkish music, is mainly based on the poet's work *Dîvân-ı Belâgat-Unvân-ı Nazîm*, the poet's contemporary poetical treatises and various biographical compilations. For a long time, no contribution has been made to his biography, which was constructed many years ago based on these basic sources. In this article, for the first time, newly discovered information about Nazîm's career, salary transactions, relatives and relatives, and the house he lived in are discussed based on archival documents. The fact that these data, which fill some gaps in existing biographies, confirm some information and correct some inaccuracies, are extremely important for the poet's art as well as his life is evident from the relationship between the metaphors and similes in his *Dîvân* and his duties. It has been tried to be shown through the example of Nazîm that Ottoman archival documents are the primary sources to be consulted for the biography of similar names, since the people described as the Ottoman elite were essentially bureaucrats. Hence, in addition to contributing to the biography of Yahya Nazîm Çelebi, this study also has an indirect purpose of reminding the importance of archival documents for literary history research.

Keywords: *Yahya Nazîm, literary history, biography, Ottoman bureaucracy.*

Giriş

Klasik Türk edebiyatının en önemli naat şairlerinden ve Türk musikisinin büyük bestekârlarından Yahya Nazîm Çelebi'nin (ö. Cemâziyelâhir 1139/Ocak 1727) hayatına dair bilinenler temelde şairin *Dîvân-ı Belâgat-Unvân-ı Nazîm* adlı eseri ile devrin şura tezkireleri ve çeşitli biyografi derlemelerine dayanmaktadır. İlgili kaynaklarda Yahya Çelebi'nin 1650 yılı civarında Ali Efendi'nin oğlu olarak Kumkapı'da dünyaya geldiği, şiir ve musiki kabiliyeti sayesinde Enderun'a alındığı, saraydan çıktıktan sonra yaş yemiş pazarbaşı olarak atandığı ve 1727 yılında vefat edinceye kadar bu görevde bulunduğu kaydedilmektedir. 1933 yılında *Bestegâr-Şair Nazîm Hayatı, Eserleri Hakkında Tetkikat* başlıklı bir kitap kaleme alan ve ardından bu kitabın genişletilmiş bir versiyonunu 1935'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde *Nazîm: Hayatı ve Eserleri Hakkında Bir Tedkikat* başlığıyla mezuniyet tezi olarak sunan Ruşen Ferit [Kam]¹, Yahya Nazîm'in hayatına dair bugün bilinen hemen hemen her şeyi ilgili kaynaklardan tespit etmiştir. Ruşen Ferit'in çalışmalarının ardından geçen yaklaşık 90 yıllık süreçte Yahya Nazîm'e dair biyografik bilgi veren herkes, doğrudan veya dolaylı olarak onun inşa ettiği biyografiden istifade etmiş (İpekten 1964: 142-144; Uzun ve Özcan 2006: 452-453; Çakır 2020: s. 15-31) ve esasen uzun yıllardır Nazîm'in biyografisine orijinal bir katkı sunulmamıştır. Yakın zaman önce tarafımızdan Osmanlı Arşivi'nde Yahya Nazîm Çelebi'nin hayatına dair yeni belgeler tespit edildi. Bu makalenin temel kaynağını teşkil eden bu belgeler; Nazîm'in kariyeri, ailesi ve yakınları hakkında yeni bilgiler sunduğu gibi benzer biyografiler için arşiv kayıtlarının önemini de gösterecek mahiyettedir.

İsmail Erünsal'ın öncü çalışmaları ile önemi fark edilen edebiyat tarihinin arşiv kaynakları, bir süredir durgun bir araştırma sahasıydı (Erünsal 2016). Son yıllarda bu alanda yeniden dikkat çekici incelemeler neşredilmeye başlandı (Örn. bk. Ahışalı 2022; Gedik 2022; Afyoncu 2023; Gedik 2023). Bu makale, tekrar uyanan bu ilginin bir tezahürü olarak ortaya çıkmış ve konuya Nazîm biyografisi üzerinden katkı sunulmaya çalışılmıştır.

Yahya Nazîm Çelebi'nin Kariyeri

Yahya Nazîm'in, hemen hemen tamamı Ruşen Ferit'in incelemelerine dayanan, mevcut biyografisine göre şair 1650 yılı civarında Ali Efendi'nin oğlu olarak Kumkapı'da dünyaya gelmiştir. *Dîvân*'ında yer alan tarih manzumelerinden babasının 1103/1691-1692'de, ismini vermediği annesinin 1115/1703-1704'te ve kardeşi Hüseyin'in 1119/1707-1708'de vefat ettiği anlaşılmaktadır. Yalnızca Tayyazâde Atâ Bey'in *Târîh-i Enderûn*'unda yer alan zayıf bir rivayete göre; Yahya Çelebi, şiir ve musiki kabiliyeti sayesinde Enderun'a alınmış ve saraydan yaş yemiş pazarbaşı olarak çıkmıştır. Enderun'a alındığı bilgisini içermeksizin Nazîm'in bütün kaynakların ittifak ettiği tek görevi ise İstanbul yaş yemiş/meyve-i ter pazarbaşılığıdır. Üstelik bu görevini vefat ettiği 1727 yılına kadar sürdürdüğü de bilinmektedir (Kam 1933; Kam 1935).

Osmanlı Arşivi'nde İbnülemin Tasnifi Dahiliye Evrakı arasında 12/1154 numarada yer alan Yahya Nazîm imzalı bir arzuhal, Nazîm'in bütün kariyerinin ortaya çıkaracak mahiyettedir. 17 Şaban 1111/7 Şubat 1700 tarihli arzuhalde kendisinin ulufesini hazineye bırakmak suretiyle İstanbul yaş yemiş pazarbaşı tayin edildiğini ifade eden Nazîm, bu görev için yerine vekil atadığı kimseden esnafın şikayetçi olduğunu, bu nedenle münasip başka birinin vekil olarak vazifelendirilmesini talep etmektedir. Osmanlı bürokrasisinde bu tür işlemlerde prosedür gereği bahse konu görevlerin atama kayıtları derkenar edilmektedir. Bu prosedür Nazîm'in arzuhaline de uygulanmış ve İstanbul yaş yemiş pazarbaşılığına dair şu derkenar çıkartılmıştır:

¹ Tarafları yakından tanıyan Sayın Murat Bardakçı, Ruşen Ferit Kam'ın bu incelemeleri hazırlarken babası Ömer Ferit Kam'ın talebesi, kendisinin de arkadaşı ve Edebiyat Fakültesi'nden hocası olan Abdülbaki Gölpinarlı'dan yardım aldığını ifade etmiştir.

Bazarbaşılık-ı yemiş-i yaş der-uhde-i Yahyâ şâkird-i Muhâsebe-i Evvel an-şâkirdân-ı hızâne-i âmire yevm 22 akçe ulûfe-eş hazîne-mande kerde ve bâ-mukâbele-i ulûfe-i hod tevcih şude fermûde ber-mûceb-i ru'us-ı hümâyûn ve bâ-fermân-ı âli berât dâde fi 3 Receb sene 1109 ve ber-mûceb-i hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn kayd şude fi 2 Z sene 1109 (BOA, İbnülemin Tasnifi Dahiliye Evrakı, nr. 12/1154).

Bu derkenar, Yahya Nazîm'in Başmuhasebe Kalemî şâkirdi olarak Küçük Ruznamçe Kalemî'ne bağlı "şâkirdân-ı hızâne-i âmire" biriminden 22 akçe yevmiye ile maaş almakta iken maaşını hazineye terk etmek suretiyle 3 Receb 1109/15 Ocak 1698'de İstanbul yaş yemiş pazarbaşısı olarak atandığını göstermektedir. Nazîm'in bilinmeyen bu yeni görevini "müşâherehorân mevâcib defterleri"nden takip etmek mümkündür (Darling 1990:13-33; Afyoncu 2006: 153-154). İlgili serinin 1109 yılı defterinde "şâkirdân-ı hızâne-i âmire" birimi başlığı altında kaydedilen "Yahya Şâkird-i Muhâsebe-i Evvel yevm 22" esamesinin üzerine yazılan şerhte maaş sahibinin ulufesi hazineye kalmak şartıyla İstanbul yaş yemiş pazarbaşısı tayin edildiği kaydedilmiştir (BOA, *Kamil Kepeci (KK)*, nr. 3437, s. 101). Arzuhalin derkenarı ile örtüşen bu bilgiler, Yahya Nazîm Çelebi'nin İstanbul yaş yemiş pazarbaşısı tayin edilmeden önce Osmanlı maliye bürokrasisinin en önemli bürosu olan Başmuhasebe Kalemî'nde şâkird olarak çalıştığını ve bu görevine bağlı olarak "Yahya Şâkird-i Muhâsebe-i Evvel" adıyla Küçük Ruznamçe Kalemî'nin "şâkirdân-ı hızâne-i âmire" biriminden 22 akçe yevmiye ile maaş aldığını teyit etmektedir.

Yahya Nazîm'in "ibtidâ tezkiresi" yani ilk maaş kaydı ise 1075 yılı mevâcib defterinde yer almaktadır. 29 Zilhicce 1075/13 Temmuz 1665 tarihli bu kayıt şu şekildedir:

İbtidâ-i mevâcib-i Yahya şâkird-i Muhâsebe-i Evvel ki cemâ'at-i şâkirdân-ı hızâne-i âmire ilhâk şude fermûde an-L-i Mehmed Ali an silahdârân âmet ve an-C-i müşâhere ki müteveffâ şude ber-mûceb-i ru'us-ı hümâyûn-ı Hüseyin Efendi re'isü'l-küttâb-ı dîvân-ı âli el-vâki' 29 Z sene 1075. Fî yevm 10 (BOA, Maliyeden Müdevver Defterler (MAD), nr. 5967, s. 100).

Nazîm'in maaş almaya başlaması için hazırlanan bu tezkire, prosedür gereği ruus adı verilen bir tür görev ve maaş tahsis belgesine göre düzenlenmiştir (Ahışhalı 2023: 98-116). İlgili yılın ruus defterinde bu tezkireye esas teşkil eden ruusun sureti ise şu şekilde yer almıştır:

Müşâherehorândan yevmî elli akçe ulûfesi olan Şâkird Mehmed Ali Silahdâr fevt olup ulûfesi mahlûlünden on akçası Başmuhâsebe şâkirdlerinden Yahya'ya tevcih olunup bâkisi hazîne-mande olup sûreti gönderilmiştir. Fî 29 Z sene 1075. (BOA, Sadaret Defterleri (A.d), nr. 2937, s. 129).

Bu iki kayıt, Yahya Nazîm'in 13 Temmuz 1665'te Başmuhasebe Kalemî şâkirdi olarak günlük 10 akçe ile maaş almaya başladığını ve ilgili maaş tahsisinin müşâherehorândan 50 akçe yevmiyesi olan Mehmed Ali Silahdâr'ın vefatıyla gerçekleştirildiğini göstermektedir. Bu noktada yalnızca Tayyazâde Atâ Bey'in *Târîh-i Enderûn*'unda yer alan Nazîm'in şiir ve musiki kabiliyeti sayesinde Enderun'a alındığı ve saraydan yaş yemiş pazarbaşısı olarak çıktığı yönündeki bilginin yanlış olduğu kesinleşmiştir. Ferit Kam'ın diğer kaynaklarda yer almayan bu rivayete ihtiyatla yaklaşılması gerektiği yönündeki uyarıları, tespit ettiğimiz şâkirdlik görevi ile tasdik edilmiştir (Kam 1935: 14-16).

Yahya Nazîm, 3 Receb 1109/15 Ocak 1698'de 22 akçelik yevmiyesini hazineye bırakarak İstanbul yaş yemiş pazarbaşısı olduğuna göre 29 Zilhicce 1075/13 Temmuz 1665'ten ilgili tarihe kadar 12 akçelik zam almış demektir. Maaş defterlerindeki şerhler, Yahya Nazîm Çelebi'nin yevmiyesine yapılan ilk zammın 1090 yılında gerçekleştiğini göstermektedir. İlgili zam, esamesine şu şerhle kaydedilmiştir:

Ziyâde-şud bâ-hatt-ı hümâyûn-ı sa'âdet-makrûn ez-ân sebep ki arzuhâl dâde ve inâyet ricâ-kerde bâ-ru'us-ı hümâyûn el-vâki' fî 29 L sene 1090 kayd şude fî gurre-i M sene 1091 fî yevm 5. Yekûn 15 (BOA, KK, nr. 3421, s. 89).

Şerhte yer alan ifadeler, Yahya Nazîm Çelebi'nin bir arzuhal sunarak zam talep ettiğini, bu talebin padişahın onayıyla uygun görülerek kendisine 29 Şevval 1090/3 Aralık 1679'da ruus tezkiresi verildiğini ve zam kaydının deftere 1 Muharrem 1091/2 Şubat 1680'de işlendiğini göstermektedir. Bu işlem için Yahya Nazîm'in sunduğu arzuhal ise şerhte yer almayan bazı ayrıntılar içermektedir:

Hakk subhânehu ve te'âlâ hazretleri şevketlü ve atûfetlü pâdişâhum hazretleri mübârek vücûd-ı hümâyûnların hatâsız idüp serîr-i saltanatlarında müstedâm ve ber-devâm eyleye, âmîn! Rikâb-ı hümâyûnlarına arzuhâl-i kulları budur ki zümre-i müşâherede mutasarrîf olduğum on akçe vazîfem merhamet ve inâyetlerinden niyâz olunur ki birkaç akçe terakkî ihşânıyla İstanbul Gümrüğü'ne nakl olunmak bâbında emr ü fermân kudretlü ve inâyetlü ve merhametlü pâdişâhumundur. Bende-i Yahya Nazîm. (BOA, İbnülemin Tasnifi, Hatt-ı Hümayun Evrakı, nr. 2/155).

Nazîm arzuhalinde yalnızca birkaç akçe zam yapılmasını istememiş, aynı zamanda maaşının bundan sonra İstanbul Gümrüğü Mukataası'ndan verilmesini de talep etmiştir. Prosedür gereği arzuhalin sağ üst marjına Nazîm'in esamesi derkenar edilerek "beş akçe ulûfesine zamm ilhâk olunup ru'us tevcih olunması" emredilmiştir. Bu emir üzerine yukarıdaki şerhte görülen muamelat tamamlanarak yevmiyesi 15 akçeye çıkartılmıştır.

Maaş kayıtları Nazîm'in bir sonraki zammı, 7 Şevval 1092/20 Ekim 1681'de elde ettiğini göstermektedir. İlgili tarihte Rodosçuk Gümrüğü'nden "Hüseyin Çelebipazarı Bostâniyân-ı Hâssa an-Müteferrikağân-ı Mütekâ'idîn" adıyla maaş alan kimsenin vefat ettiğini haber veren Nazîm, bu sayede 2 akçe "ihbâriye" terakkisi almıştır. Böylelikle maaşı 17 akçeye yükseltilmiştir (BOA, MAD, nr. 6082, s. 82).

Yahya Nazîm'in maaşını hazineye bırakmadan önce aldığı son zam, 4 Cemâziyelâhir 1106/20 Ocak 1695 tarihlidir.. Defterde arzuhal sunarak bu terakkii elde ettiği kaydedilen Nazîm'in (*ez-ân sebep ki emekdâr ve mahall ü müstahuk şude ve arzuhâl dâde ve inâyet ricâ kerde*) sıradan bir arzuhal kaleme almadığı *Dîvân*'ında yer alan "Arzuhâl Berây-ı İstid'â-yı Akçe" başlıklı şu manzumedan anlaşılmaktadır:

Ey kerîmü'ş-şiyem veliyy-i ni'am
Vey azîz ü mükerrerem-i âlem

Mekrûmet-kâr ü atûfet-pîşe
Hayr-ı mahz u sevâb-endîşe

Bânî-i beyt-i kalb-i dervîşân
Merhem-i zahm-ı cân u dil-rîşân

Câh u ikbâl ile müsellemsin
Kadr ü iclâl ile mükerremsin

Arzuhâl-i Nazîm'e eyle nigâh
Ki nigh-dâr ola sana Allâh

Okuyup hâcetin revâ eyle
Lutfuna cûduna sezâ eyle

On yedi akçe kâdir-i zü'l-men
Bana lutf eyledi müşâhereden

Yedi on olsa bana yetmiş olur
Himmetim yetmişe yetmiş olur

Kıl terakkî vazîfeme ihsân
İdeler gûş idenler istihsân

Ramazân ayı ol meh-i firûz
Ya yigirmi dokuz olur ya otuz

Eyle lutf it be-hakk-ı mâh-ı siyâm
On yedi akçemi otuzla tamâm

Devlet ü izzet ile Rabb-i Mecîd
Şebini kadr ide rûzunu îd

Bî-riyâ bî-hilâf ü bî-kîne
Abd-i kemter Nazîm-i dirîne (Çakır 2018: 1228-1229)

Kime sunulduğu açık olmayan bu manzum arzuhal, arşiv kayıtları ile edebî eserlerin örtüşmesi bakımından oldukça önemlidir. Kaleme aldığı iki biyografide de bu şiirden alıntılara yer veren Ferit Kam, manzumenin önemini farkına varmış, fakat o dönemin bilgisi dahilinde esas anlamını tam olarak çözememiştir (Kam 1933: 17-18; Kam 1935: 18-19). Şiirde yer alan “On yedi akçe kâdir-i zü'l-men/Bana lutf eyledi müşâhereden” beyti aslında Nazîm’in Müşâherehorân’dan 17 akçe yevmiyesi olduğuna işaret etmektedir. Şairin Ramazan ayının 29 veya 30 gün sürmesine atf yaparak yevmiyesinin 30 akçeye yükseltilmesine dair talebi din, sanat ve geçim derdinin bir beyte sığdırılması bakımından dikkat çekicidir. Fakat Nazîm’in umduğunu bulamadığı ve yalnızca 5 akçelik bir terakki ile yevmiyesinin 22 akçeye yükseltildiği defter kayıtlarından anlaşılmaktadır (BOA, KK, nr. 3435, s. 108).

Yahya Nazîm’in 3 Receb 1109/15 Ocak 1698’de 22 akçelik yevmiyesini hazineye bırakarak İstanbul yaş yemiş pazarbaşı olduğu ifade edilmişti. Bu aynı zamanda şairin Başmuhasebe Kalemî’ndeki mesaisinin de sonu anlamına gelmektedir. Kalemde yaklaşık 35 yıl çalışan Nazîm’in esasen Başmuhasebe Kalemî’nin önemini de giderek arttığı yıllarda görevinden ayrılmak istemesi ilginçtir (Başmuhasebe Kalemî hakkında bk. Çetin 2023). Kariyer yollarının kıdeme dayalı ve son derece rasyonel olduğu bir büroda ikbal görmemiş olması garip, fakat sebebi şimdilik meçhuldür.

Nazîm’in yeni keşfedilen görevi ile zihin dünyası ve sanatı arasındaki ilişkiyi *Dîvân*’ındaki çeşitli manzumelerde görmek mümkündür. Nitekim temel uğraşı muhasebe olan bir büroda çalışmanın verdiği ilhamla;

Seng-i cefâ-yı yâri hisâb eylese Nazîm
Evrâk pâre pâre kalemler şikest olur (Çakır 2018: 688)

beytini kaleme almıştır. Yârin cefa taşlarını hesap etmeye girişecek olsa kalemlerin kırılacağı ve kağıtların paramparça olacağı bir muhasebe tahayyül eden Nazîm’in, bir başka hesap endişesi amel defteriyle ilgilidir;

Seyyi’âtım o kadar kim ola âhâdı ülûf
Defter-i ma’siyetim rûz-ı hisâb olsa yekûn (Çakır 2018: 409)

Nazım bu kez hesap günü günah defterindeki amellerin toplandığı sahneyi hayal edip endişelenmektedir. Ancak O, çok defter görmüş bir muhasebe kâtibi ve samimi bir Müslüman olarak amel defterine çekilecek afv “keşidesinden” ümidini kesmediğini de ifade etmiştir;

Nazım levh-i amel pür hat-ı hâtâ ise de
Dem-i hisâb ana afv ile kalem çekilür (Çakır 2018: 691)

Bir naatında ise tam amellerinin toplandığı esnada günahlarında şefaathane kalemle yapılacak bir indirim niyaz etmektedir;

Dem-i muhâsebe kilk-i şefâ‘at-i afvın
Yekûn mahalli meger cürmüm eyleye tenzîl (Çakır 2018: 1293)

Nazım'ın Başmuhasebe Kalemî'nden ayrıldıktan sonra ömrünün sonuna kadar yürüttüğü İstanbul yaş yemiş pazarbaşılığı, maaşlı bir vazife olmayıp “bilâ-ta‘yîn” olarak adlandırılan ve esasen atanan kimsenin esnaftan aldığı harçlarla geçimini temin ettiği bir görevdir. İstanbul'a gelen meyvenin manavlara taksimi ve esnaf arasındaki çeşitli anlaşmazlıkların halli gibi meşguliyetleri olan bu vazife (BOA, İbnülemin Tasnifi Dahiliye Evrakı, nr. 30/2654), yaklaşık 30 yıl Yahya Çelebi'nin uhdesinde kalmıştır. Fakat Nazım, bu görevi bizzat kendisi yürütmeyip yerine vekil tayin etmek suretiyle idare etmiştir. Üstelik bunu atandıktan hemen sonra ve ellili yaşlarında olması icap eden yıllarda gerçekleştirmiştir (BOA, İbnülemin Tasnifi Dahiliye Evrakı, nr. 12/1154). Şairin hayatının bu döneminde yeni şiirler yazmaktan da uzaklaştığı anlaşılmaktadır. Mevlevilikle münasebeti olduğu bilinen Nazım (Kam 1935:11-15), acaba münzevi bir hayat yaşamayı mı tercih etti? Mevcut veriler böyle bir intiba oluşturmakla birlikte bu hususta şimdilik kesin bir kanaat belirtmek güçtür.

Nazım'ın tıpkı muhasebeciliği gibi pazarbaşılığı (ser-bâzârî) da şiirlerinin önemli unsurlarından biridir. Nitekim takva pazarında mahçup olmak istemeyen şair, Allah'a şu dizelerle yalvarmaktadır:

Ser-i bâzâr-ı takvâda koma ben zâr u nâcârı
Tehî dest-i amel bî-nakd-i tâ‘at yâ Kerîm Allâh (Çakır 2018: 1027)

Naatlarıyla meşhur olan Nazım'ın Hz. Peygambere hitap ederken görevine atf yaptığı şu mısralar da biyografilerin metin şerhindeki yerini göstermesi açısından oldukça önemlidir:

Sen hâce-i müstağnî-i kâm-ı dü-cihânsın
Yağma-yı şefâ‘at ser-i bâzârına mahsûs (Çakır 2018: 320)

Yahya Nazım Çelebi, hayatta olduğu sürece görev yapmak üzere yaş yemiş pazarbaşısı atanmıştı. Ancak şairin hayallerini “kayd-ı hayat” şartıyla sürdürmek istediği bir başka görev süslüyordu. O, kendisini tuğrası “ilhâm-ı ilahî” ile çekilmiş bir berat ile şiir ülkesinin valisi ilan etmişti:

Kişver-i nazma olup vâlî-i bâ-kayd-ı hayât
Oldı ilhâm-ı ilâhî bana tuğrâ-yı berât (Çakır 2018: 53)

Nazım'ın şiir ülkesinin valisi mi yoksa tıpkı gerçek kariyerindeki gibi sıradan bir memuru mu olduğuna edebiyat sahasının uzmanları karar verecektir. Burada sadece sanatkârların hayat hikayelerinin hayal dünyaları üzerindeki etkisine yeniden dikkat çekilmek istenmiştir.

Yahya Nazım Çelebi'nin 1139 yılının Cemâziyelâhir ayında vefat ettiği kabul edilmektedir (Kam 1935: 20-21; Uzun ve Özcan 2006: 452). Vefatının ardından yerine İstanbul yaş yemiş pazarbaşısı olmak isteyen Abdurrahman Efendi'nin sunduğu bir arzuhal, bu süreyi daha belirgin hâle getirmektedir. Zira Abdurrahman Efendi'nin arzuhalindeki en erken işlem tarihi, 5 Cemâziyelâhir 1139/28 Ocak 1727'dir (BOA, Ali Emiri Tasnifi Sultan III. Ahmed Evrakı, nr. 41/4077). Bu yeni bilgi, Nazım'ın Cemâziyelâhir ayının ilk beş günü içerisinde (24-28 Ocak 1727) vefat ettiği anlamına gelmektedir.

Ailesi, Yakınları ve Evi

Babası Ali Çelebi'yi 1103/1691-1692'de, ismini vermediği annesini 1115/1703-1704'te ve kardeşi Hüseyin'i 1119/1707-1708'de kaybeden Nazîm'in diğer akraba ve yakınları hakkında literatürde herhangi bir bilgi yoktur. 1139 yılı Cemâziyelâhir ayının başlarında (24-28 Ocak 1727) vefat ettiği anlaşılan Yahya Nazîm Çelebi'nin ölümünden kısa süre sonra Kumkapı'da Kürkçübaşı Süleyman Ağa Mahallesi'nde yer alan evine dair bir miras anlaşmazlığı, ailesi hakkında yeni bilgiler sunmaktadır. 14 Receb 1139/7 Mart 1727 tarihli hüccete göre; Yahya Nazîm'in vârisi olduğunu iddia eden teyzesinin oğlu Kürkçübaşı Abdurrahman, kızının oğlu ve vekili Mustafa Çelebi vasıtasıyla Rumeli Kazaskerliği Mahkemesi'ne başvurarak Nazîm'in Süleyman Ağa Mahallesi'nde yer alan evine şairin azatlı kölesi Lütfî Hatun'un el koyduğundan şikayetçi olmuştur. Lütfî Hatun ise dava konusu evi Yahya Nazîm Çelebi'nin 15 Muharrem 1139/12 Eylül 1726'da kendisine 600 guruşa sattığını ifade etmiş ve satışa dair bir temessük sunarak aynı mahalleden 8 kişiyi de şahit göstermiştir. Mahkeme müşteki Abdurrahman Efendi'yi haksız bulmuş ve evin Lütfî Hatun'a ait olduğuna hükmetmiştir (*Rumeli Kazaskerliği Mahkemesi Sicilleri*, nr. 201, vr. 123a). Bu dava kaydı, Nazîm'in Lütfî isimli bir kölesinin olduğunu, bu kadını azât ettiğini ve kendi mülkiyetinde olan evi vefatından yaklaşık 6 ay önce Lütfî Hatun'a sattığını ortaya çıkartmıştır. Hüccetin mukaddimesinde yer alan "Mahmiye-i İstanbul'da Kumkapu kurbunda Kürkçübaşı Süleyman Ağa Mahallesi'nde sâkin iken bundan akdem vefât [iden] Yahya Nazîm Çelebi bin Ali bin Hasan" ifadesi dava konusu evin kuvvetle muhtemel Nazîm'in hayattayken ikamet ettiği hane olduğunu göstermektedir. Şairin dedesinin adının Hasan olduğu da bu miras anlaşmazlığı sayesinde ortaya çıkmıştır. Hepsinden önemlisi Nazîm'in birinci dereceden mirasçısı olmadığı anlaşılmıştır. Teyzesinin oğlunun vâris olması, Nazîm'in geride eş ve çocuk bırakmadan vefat ettiğine işaret etmektedir (Aktan 2013: 307). Esasen böyle tartışmalı bir miras için tereke defteri de hazırlanmış olmalıdır, fakat ilgili yıla ait sicillerde bir kayıt tespit edilememiştir. Şayet ileride bu türden yeni bir kayıt bulunabilirse Nazîm'in evi dışındaki mirası ile kitapları da ortaya çıkacak ve terekesinin akıbeti daha açık görülebilecektir.

Bir takım müteferrik kayıtlar Nazîm'in ailesi dışındaki yakınları hakkında da bilgi sunmaktadır. Bu çerçevede Yahya Nazîm, daha önce konu edilen 17 Şaban 1111/7 Şubat 1700 tarihli arzuhalinde yerine vekil atadığı kimseden esnafın şikayetçi olduğundan değiştirilmesini talep etmiştir. Şairin ismini vermediği vekilini İstanbul kadısı aynı arzuhale yazdığı ilamında es-Seyyid İsmail Efendi olarak kaydetmiştir. Üstelik ilamda esnafın İsmail'den değil Nazîm'den şikayetçi olduğu yönünde ifadeler mevcuttur. Fakat bu dava neticesinde her iki isim de görevlerini sürdürmüşlerdir. 1 Zilkade 1138/1 Temmuz 1726 tarihinde yaş yemişçi esnafının sattığı ürünlere müdahil olan diğer esnaf hakkında yeniçeri ağasına gönderilen bir fermanda ise Nazîm'in vekili ve kaymakamı olarak bu kez Mehmed Yazıcı b. el-Hâc Ahmed'in adı geçmektedir (BOA, *Atik Şikayet Defterleri*, nr. 108, s. 290-291). Yahya Nazîm'in vekilliğini yapan bu iki isim de arşiv vesikaları sayesinde gün yüzüne çıkmıştır. Nazîm'in bu kimselerle iş ortaklığı dışında bir yakınlığı olup olmadığı ise şimdilik meçhuldür.

Sonuç

Bu makalede ilk defa arşiv vesikalarından hareketle Yahya Nazîm Çelebi'nin kariyeri, maaş işlemleri, akraba ve yakınları ile ikamet ettiği ev hakkındaki yeni bilgiler ele alınmıştır. Bu çerçevede Nazîm'in 1665 yılından itibaren Başmuhasebe Kalemî şâkirdi olarak maaş almaya başladığı, 10 akçe olan ilk yevmiyesinin yıllar içerisinde yapılan üç zam ile 22 akçeye yükseltildiği, yaklaşık 35 yıl Başmuhasebe Kalemî'nde çalıştıktan sonra kendi isteği ile maaşını hazineye bırakarak İstanbul yaş yemiş pazarbaşılığına atandığı ilk defa arşiv kayıtlarına dayalı olarak tespit edilmiştir. Vefat ettiğinde geride birinci dereceden akrabası bulunmadığı ortaya çıkartılmıştır. Kumkapı'daki evi, mirasçısı Abdurrahman Efendi, azatlı kölesi Lütfî Hatun ve vekilleri

hakkındaki yeni bilgilerle de literatürdeki biyografisine ciddi katkılar sunulmuştur. Bütün bu verilerin şairin sanatı için de son derece mühim olduğu *Dîvân*'ından bazı manzume örnekleri ile gösterilmeye çalışılmış, edebiyat tarihi araştırmaları için arşiv kaynaklarının önemi Nazım biyografisi üzerinden yeniden hatırlatılmıştır.

Kaynakça

1.) Arşiv Kaynakları

1.a) Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri Tasnifi Sultan III. Ahmed Evrakı, nr. 41/4077.

Atık Şikayet Defterleri, nr. 108.

İbnülemin Tasnifi Dahiliye Evrakı, nr. 12/1154; nr. 30/2654.

İbnülemin Tasnifi Hatt-ı Hümayun Evrakı, nr. 2/155.

Kamil Kepeci Tasnifi (KK), nr. 3421; nr. 3435; nr. 3437.

Maliyeden Müdevver Defterler Tasnifi (MAD), nr. 5967; nr. 6082.

Sadaret Defterleri (A.d), nr. 2937.

1.b) İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi

Rumeli Kazaskerliği Mahkemesi Sicilleri, nr. 201.

2.) Kaynak Eserler ve Araştırmalar

AFYONCU, Erhan (2006), "Müşaherehorân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

AFYONCU, Erhan (2023), "Üsküdarlı Câbî Ömer Efendi'nin Hayatına Dair Yeni Bilgiler", *XI Uluslararası Üsküdar Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, ed. Coşkun Yılmaz, III, s. 12-29.

AHISHALI, Recep (2023), *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, İstanbul: Timaş Akademi Yayınları.

AHISHALI, Recep (2022), "Divan Şairi ve Tarihçi Süheylî Ahmed ile Babası Hemdem Kethudâ Hakkında Arşiv Belgeleri", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, XXIX, s. 1-80.

AKTAN, Hamza (2013), "Zevi'l-erhâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XLIV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ÇAKIR, Mustafa Sefa (2018), *Yahyâ Nazım Divanı (İnceleme-Tenkidli Metin)*, Doktora Tezi: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ÇAKIR, Mustafa Sefa (2020), *Yahyâ Nazım Divanı*, Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.

ÇETİN, Engin (2023), *Osmanlı Bürokrasisinde Başmuhasebe Kalemî (XVIII. Yüzyıl)*, Doktora Tezi: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

DARLING Linda (1990), "Ottoman Salary Registers as a Source for Economic and Social History", *Turkish Studies Association Bulletin*, XIV(1), 13-33.

ERÜNSAL, İsmail E. (2016), *Edebiyat Tarihi Yazılar: Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler ve Kayıp Metinler*, İstanbul: Dergah Yayınları.

GEDİK, Nusret (2022), "Arşiv Belgelerine Göre Türkçe Yazılmış II. Bayezid Medhiyyeleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, XLVIII, s. 153-224.

GEDİK, Nusret (2023), "Arşiv Belgelerine Göre Kanuni Sultan Süleyman'a Sunulmuş Bazı Türkçe Manzumeler-I", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, X/26, s. 25-55.

İPEKTEN, Halûk (1964), "Nazım", *Millî Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi*, IX, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

[KAM], Ruşen Ferit (1933), *Bestegâr-Şair Nazım Hayatı, Eserleri Hakkında Tetkikat*, İstanbul: Hilal Matbaası.

- KAM, Ruşen Ferit (1935), *Nazîm: Hayatı ve Eserleri Hakkında Bir Tedkikat*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mezuniyet Tezi.
- UZUN, Mustafa İsmet ve Nuri Özcan (2006), "Nazîm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XXXII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

EKLER

Ek-1) Yahya Nazîm Çelebi'nin Maaşına Birkaç Akçe Zam Yapılarak İstanbul Gümrüğü Mukataası'na Nakledilmesi İçin Verdiği Arzuhal (BOA, İbnülemin Tasnifi, Hatt-ı Hümayun Evrakı, nr. 2/155).

Beş akçe ulûfesine zamm ilhâk olunup ru'us tevcih olunmak buyruldu. Fî 9 L sene 1090.

An-cemâ'at-i şâkirdân-ı hızâne-i âmire

Yahya şâkird-i muhâsebe-i evvel [yevm] 10

Vech-i meşrûh üzere yevmî on akçe ulûfe ile Rûznâmçe'de mastûrdur. Emr ü fermân sa'âdetlü sultânım hazretlerindir. Fî 23 Ş sene 1090.

Hakk subhânehu ve te'âlâ hazretleri şevketlü ve atûfetlü pâdişâhum hazretleri mübârek vücûd-ı hümâyûnların hatâsız idüp serîr-i saltanatlarında müstedâm ve ber-devâm eyleye, âmîn! Rikâb-ı hümâyûnlarına arzuhâl-i kulları budur ki; zümre-i müşâherede mutasarrıf olduğum on akçe vazîfem merhamet ve inâyetlerinden niyâz olunur ki birkaç akçe terakkî ihsânıyla İstanbul Gümrüğü'ne nakl olunmak bâbında emr ü fermân kudretlü ve inâyetlü ve merhametlü pâdişâhımdır.

Bende Yahya Nazîm

Ek-2) Yahya Nazîm Çelebi'nin İstanbul Yaş Yemiş Pazarbaşılığı Görevine Vekalet Eden Seyyid İsmail'den Esnafın Şikayetçi Olduğu Gerekçesiyle Değiştirilmesini Talep Ettiği Arzuhalı (BOA, İbnülemin Tasnifi Dahiliye Evrakı, nr. 12/1154).

Hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn ile üzerinde olmağla ibkâ ve kemâkân zabt itdirilmek için mü'ekked hüküm buyruldu.

İstanbul kâdîsî faziletlü efendi zıkr olunan bazarbaşılık ulûfesi mukâbelesinde sâhib-i arzuhâlin hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn ile üzerinde olup vekîlinden esnâf şikâyet itmeleriyle cümlelerin muhtârı olan bir âdemi tevkiil eylemek üzere ma'rifet-i şer'le tenbîh eylesesiz deyu huzûra i'lâm idesiz [deyu] buyruldu.

Ber-mûceb-i defter-i hazîne-i âmire

Bazarbaşılık-ı yemiş-i yaş der-uhde-i Yahya şâkird-i Muhâsebe-i Evvel an-şâkirdân-ı hızâne-i âmire yevm 22 akçe ulûfe-eş hazîne-mande kerde ve bâ-mukâbele-i ulûfe-i hod tevcih şude fermûde ber-mûceb-i ru'us-ı hümâyûn ve bâ-fermân-ı âlî berât dâde fî 3 Receb sene 1109 ve ber-mûceb-i hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn kayd şude fî 2 Z sene 1109.

Bilâ-ta'yîn

Vech-i meşrûh üzere İstanbul'un yaş yemiş bazarbaşılığı müşâherehorândan yevmî yirmi iki [akçe] ulûfesin hazîne mânde iden Yahya şâkird-i Muhâsebe-i Evvel hazîne-mânde eyledüğü ulûfesi mukâbelesinde târîh-i mezkûrda sâdır olan ru'us-ı hümâyûn ve fermân-ı âlî târîh-i mezkûrda ber-vech-i te'bîd tevcih olunup berât-ı âlîşân virildüğü ve virilen berât-ı âlîşânın unvânına hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn keşîde olunduğu bâ-fermân-ı âlî mahallinde mastûrdur. Fermân devletlü sa'âdetlü sultânım hazretlerindir. Fî 17 Ş sene 1111.

Ma'rûz dâ'ileri budur ki;

Esnâf du'âcılarınız sâhib-i arzuhâlin vekîlinden şekvâ eylemediler idi. Lâkin sâhib-i arzuhâl bizlerden ve dahi vekîlinden rüşvet talebi ile rencide ider dimişler idi. Mezbûrun hâlâ vekîli olan Seyyid İsmail hurfet-i mezbûre ahâlîsinin muhtârları olduğu mukaddemâ istihbâr olunmuş idi. Hâlâ dahi ihtiyârların cem' eyleyüp mezbûr İsmail sizlerden ve sâir yemişci tâ'ifesinden rüşvet alup bizden ihfâ iderseniz Allâh ve Resûlünün la'netin üzerinize olsun mu didikde irtîşâsı yokdur var ise öylece olsun deyü her biri haber virmeleri ile vekîl-i mezbûr ibkâ olundu. Emr [ü] fermân sultânımdır.

Sa'âdetlü, devletlü sultânım hazretleri sağ olsun.

Bu kulları ulûfem mukâbelesinde hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûn ile Yaş Yemiş Bazarbaşısı olup cümlelerin muhtârı olmak üzere tarafımdan vekîlim olan kimesneden esnâf-ı mezbûr müteşekkî olmağla

yine cümlesinin muhtârı olan bir kimesne tedârik ve tevkîl olunup edâ-yı hudmet itdirilmek üzere İstanbul kâdîsi fezîletlü efendi dâ'îlerine hitâben fermân-ı âlîleri ricâ olunur. Bâkî fermân devletlü sultânım hazretlerindedir.

Bende Yahya Nazîm

Ek-3) Yahya Nazîm Çelebi'nin Evine Dair Miras Anlaşmazlığı Davası (Rumeli Kazaskerliği Mahkemesi Sicillleri, nr. 201, vr. 123a).

Mahmiye-i İstanbul'da Kumkapu kurbunda Kürkçübaşı Süleyman Ağa Mahallesi'nde sâkin iken bundan akdem vefât [iden] Yahya Nazîm Çelebi bin Ali bin Hasan'ın anasının kız karındaşı oğlu ve zî-rahm cihetinden hasren vârisi olan Kürkçübaşı Abdurrahman Ağa bin Hasan bin Hızır'ın kızı oğlu ve tarafından husûs-ı âtiyü'l-beyânda vekîl olduğu mahalle-i mezbûre ahâlîsinden Mehmed Çelebi bin Mustafa ve Süleyman Çelebi bin Mehmed nâm kimesneler şehâdetleriyle sâbit olan Mustafa Çelebi bin Elhâc Ahmed mahmiye-i mezbûrede meclis-i şer'-i şerîf-i enverde müteveffâ-i mezbûrun mu'takası olan işbu bâ'isü'l-vesîka Lütîfî nâm hâtun muvâcehesinde bi'l-vekâle üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm idüp müvekkilim merkûm Abdurrahman Ağa'nın mûrisi olan müteveffâ-yı mezbûr Yahya Nazîm Çelebi bin Ali bin Hasan'ın terekesinden olup mahalle-i mezbûrede vâki' bir taraftan kendi mülki ve bir taraftan Kapucu Hasan Çelebi menzili ve bir taraftan Çıkrıkçı Es-seyyid Mehmed menzili ve bir taraftan tarîk-i âm ile mahdûd hâriciyesi sagîr ve kebîr iki bâb fevkânî oda ve havlulu ve dâhiliyesi bir bâb fevkânî oda ve bir tahtabende ve tahtanî bir matbah ve kılâr ve kenîf havluyu müştemil menzile mezbûr Lütîfî bi-gayr-ı hak vaz'-ı yed ider deyu su'âl olunup kasr-ı yedine tenbîh olunmak bi'l-vekâle matlûbumdur didikde gibbe's-su'âl mezbûr Lütîfî Hatun cevâbında menzil-i mahdûd-ı mezkûre vaz'-ı yedini ikrâr lâkin seyyidem müteveffâ-yı mezbûr Yahya Nazîm Çelebi bin Ali bin Hasan huyûtunda târîh-i kitâb senesi Muharremü'l-harâmın on beşinci günü ile müverrah ve hatt u hatmini hâvî yedime virdiği işbu temessük mantûkınca altı yüz guruşa bana bey' ve teslîm idüp semeni mezkûre mutâlebesinden zimmetimi ibrâ ve iskât itmekle menzil-i mezkûr mülk-i müşterâm olup bi-hakkın vaz'-ı yed iderim deyu def'ile mukâbele idicek gibbe'l-istintâk ve'l-inkâr mezbûre Lütîfî Hatun'dan vaz'-ı mezkûreye beyyine talep olundukda mahalle-i mezbûre ahâlîsinden ve zeyl-i temessükde mastûrû'l-esâmî udûl-i Müslimînden El-hâc Mustafa Efendi bin Ali ve Elhâc Mehmed bin İvaz ve Hâfız Mustafa Efendi bin Abdullah ve Berber Mehmed Çelebi bin Hasan ve İsmail Çelebi bin Ali ve Berber Süleyman Çelebi bin Mehmed ve Elhâc Mustafa bin Yusuf ve Elhâc Hasan bin Abdullah li-eclî's-şehâde meclis-i şer'â hâzırlar olup isre'l-istişhâd fi'l-hakîka müteveffâ-yı mezbûr Yahya Nazîm Çelebi bin Ali bin Hasan huyûtunda mahalle-i mezbûrede vâki' hudûd-ı mezkûre ile mahdûde olan menzili târîh-i kitâb senesi Muharremü'l-harâm'ın on beşinci günüyle müverrah ve hatt u hatmını hâvî yedine virdiği işbu temessük mantûkınca ma'tûkası mezbûre Lütîfî Hatun'a altı yüz guruşa bizim huzûrumuzda bey' ve teslîm ol dahi iştirâ ve tesellüm idüp semen-i mezkûre mutâlebesinden zimmetini ibrâ ve iskât itmekle menzil-i mezkûr mezbûre Lütîfî Hatun'un mülk-i müşterâsı olduğuna biz şahidleriz şehâdet dahi ideriz deyu her biri edâ-i şehâdet-i şer'iyeye itdikde ba'de't-ta'dîl ve't-tezkiye şehâdetleri makbûle olmağın mucibiyle ba'de'l-hükm müddei-i mezbûr bî-vech mu'ârazadan men' olunup mâ-hüve'l-vâki' bi'l-ibtigâ sebt ve imlâ olundu. Fî yevmî'r-râbi' aşer min Recebü'l-ferd sene 1139.

Şudûdü'l-hâl: Süleyman Çavuş bin Abdullah, es-Seyyîd Süleyman Çelebi Bezistânî, Mehmed Ağa Ser-bâzâr-ı Meyve-i Ter, el-Hâc Ebubekir bin Receb.